

Rzecz o działalności politycznej mniejszości polskiej na Ukrainie (1988–2018). Wybrane aspekty

ANDRZEJ BONUSIAK¹

ORCID: [0000-0003-3859-4521](https://orcid.org/0000-0003-3859-4521)

Uniwersytet Rzeszowski

Artykuł prezentuje działalność polityczną Polaków na terenie niepodległej Ukrainy. Pokazuje formy tej działalności i jej rezultaty, odwołując się do przykładów wybranych przedstawicieli mniejszości polskiej. W tekście pokazana jest również próba stworzenia samodzielnego ruchu politycznego Polaków nad Dnieprem, a także przybliżona została historia zabiegów o niezależne stronnictwo polityczne Polaków nad Dnieprem.

Analiza sytuacji mającej miejsce w omawianym zakresie w latach 1988–2018 pozwala stwierdzić, że przedstawiciele mniejszości polskiej mieli możliwość prowadzenia działalności politycznej na Ukrainie niezależnie od tego, czy posiadali własną partię polityczną. Wydaje się, że w specyficznej sytuacji geopolitycznej istniejącej w tym kraju diaspora polska może skutecznie działać jedynie w ścisłym związku z organizacjami większościowych grup ludności, co pozwala stwierdzić, iż działania mające na celu budowę własnej siły politycznej były błędne.

Słowa kluczowe: mniejszość Polska; współczesna Ukraina; polityka; działalność

Treatise on the Political Activity of the Polish Minority in Ukraine (1988–2018). Selected Aspects.

The article presents the political activity of Polish diaspora in independent Ukraine. It shows the forms of this activity and its results, referring to examples of selected representatives of the Polish minority. The text also highlights the attempt to create an independent political movement of Poles on the Dnieper, as well as the history of activities of the independent Polish political party on the Dnieper River.

¹ Kontakt: bonusiakandrzej@gmail.com

The analysis of the situation taking place in the discussed range of 1988–2018 allows us to conclude that representatives of the Polish minority had the opportunity to conduct political activity in Ukraine, regardless of whether they had their own political party or not. It seems that in the specific geopolitical situation in this country the Polish diaspora can effectively operate only in close cooperation with the organizations of the national majority. This in turn allows us to state that the actions aimed at building their own political power were wrong.

Keywords: Polish minority, contemporary Ukraine, politics, activity

Wstęp

...Polacy ze Lwowa, Winnicy, Kijowa, czy Chersonia chcą zaistnieć w politycznym życiu państwa ukraińskiego... Wiele osób z Kartą Polaka walczy z bronią w rękę na wschodzie Ukrainy przeciwko rosyjskim separatystom...²

Jednym z najciekawszych aspektów funkcjonowania mniejszości polskiej w niepodległej Ukrainie były rzadko poruszane kwestie związane z jej politycznym obliczem. Zagadnieniami tymi zajmowano się przy okazji rozważań prowadzonych przez badaczy stosunków międzynarodowych, językoznawców, osoby zajmujące się nauczaniem języka polskiego jako drugiego, politologów, socjolingwistów, socjologów czy historyków. Zazwyczaj informowały one o kwestiach pośrednio odnoszących się do tej tematyki, takich jak uwarunkowania prawne funkcjonowania mniejszości, zasady działania oświaty narodowej, historyczne uwarunkowania aktualnych stosunków społecznych, religijnych itp.³ Pewne informacje dotyczące tych postaw można spotkać również analizując polonijną prasę, reportaże podróżników i wspomnienia⁴.

Celem tekstu jest zaprezentowanie, na wybranych przykładach, historycznie następującego (w latach 1988–2018) procesu aktywizacji politycznej omawianej mniejszości. Tekst ma charakter historyczny, celowo pomija rozważania o charakterze społecznym czy politologicznym.

W opracowaniu wymiennie używa się określeń mniejszość (diaspora) polska oraz Ukraińiec polskiego pochodzenia dla określenia analizowanego środowiska, niezależnie od historycznie istniejących uwarunkowań jego powstania. Rozważania dotyczące historycznych aspektów kształtowania się środowiska polskiego pochodzenia nad

² SP 1/2015: 11.

³ Tylko przykładowo przywołajmy tu opracowania: Babiński 1997; Baluk 2002, Dzwonkowski 2009; Eberhardt 1994; Grünberg, Sprengel 2005; Kabzińska 2006/2007; Krasowska 2012; Madera 1994; Suchomłynow 2008, 2009, 2012a, 2012b, 2013; Stępień 2002; Wojakowski 1996, 1997; Zwaricz 2009.

⁴ O przeobrażeniach politycznych poszczególnych środowisk polskich można przeczytać we wspomnieniach L. Mazepy czy w opracowaniach Z. Gluzy lub M. Ziółkowskiego. Treści te stanowią również ważny element wypowiedzi zamieszczanych w prasie polskiej na Ukrainie, szczególnie w okresach ważnych wydarzeń politycznych nad Dnieprem; por. Mazepa 2011; Gluza 2015; Ziółkowski 2008; DK; GPB; MB; SP; WzW.

Dnieprem, z punktu widzenia tematyki analizowanej w niniejszym opracowaniu nie mają znaczenia⁵.

Tekst oparty został na analizie dostępnych opracowań, relacji i wspomnień, dokumentów, materiałów prasowych, internetowych, nagrań wideo, stron www prowadzonych przez wybrane organizacje polonijne i redakcje polonijnych mediów działających nad Dnieprem. Bazowano również na materiałach pozyskanych dzięki wywiadom z animatorami polskości na Ukrainie oraz pozyskanych w trakcie kwerend materiałów archiwalnych będących w posiadaniu organizacji społeczno-kulturalnych. Pełny wykaz źródeł zamieszczony został w bibliografii.

Ogólna charakterystyka mniejszości polskiej na Ukrainie

Początek ostatniej dekady XX w. przyniósł rozkład Związku Radzieckiego, który ostatecznie nastąpił w grudniu 1991 r. Podjęte wówczas decyzje jedynie potwierdzały stan faktyczny. Poszczególne republiki związkowe już od miesięcy budowały swoje struktury państwowe. Pierwsza, w listopadzie 1988 r., proklamowała suwerenność Estonia, natomiast Ukraina w sierpniu 1991 r. Jednym z najważniejszych czynników, który przesądził o rozpadzie ZSRR, był wzrost dążeń narodowych poszczególnych grup zamieszkujących to państwo. Proces aktywizowania się poszczególnych narodowości, wchodzących w skład społeczeństwa radzieckiego, był już widoczny w latach 60. XX wieku, a na przełomie 80. i 90. XX w. stał się jedną z podstawowych sił antysystemowych (Chojnowski 1997, Głuszko 2015, Hrycak 2000, Marciniak 2001, Marples 2006, Serczyk 2009).

Koniec lat 80. XX w. przyniósł aktywizację przedstawicieli mniejszości polskiej zamieszkałej w ZSRR. Stopniowo zaczęły powstawać różne grupy animatorów dążących do zmian. Z jednej strony starali się oni uczestniczyć w działaniach dominującej na danym terenie grupy etnicznej, a z drugiej – docierać do rodaków. Szczególnie widoczne były te działania na terenie Białorusi, Litwy i Ukrainy (CBnPiPhŚ UR, Bobryk 2013, Bonusiak 2013, Gawin 2010, Sidorkiewicz 2011).

Do końca lat 90. XX w. w każdym zakątku Ukrainy doszło do powstania jakiejś polskiej struktury. Wynikało to z istniejących potrzeb, szczególnie w zakresie języka, kultury i religii. Stąd też środowisko tworzyło organizacje zajmujące się głównie działalnością kulturalną (Hałgas 2012, Krzyszycha 1996). W wyniku trwającego trzy dekady rozwoju doszło do powstania kilkuset samodzielnych i niesamodzielnych (oddziałów) stowarzyszeń zrzeszających tysiące osób. Z biegiem czasu obok organizacji kulturalnych pojawiły się również inne o charakterze środowiskowym – lekarskie, oświatowe czy naukowe. Powstały towarzystwa pomocowe, charytatywne czy opiekujące się polskimi pamiątkami narodowymi, cmentarzami itp. Wszystkie pracowały

⁵ CBnPiPhŚ UR.

na rzecz polskości. Zabiegały o prowadzenie zajęć w języku polskim, promowały kulturę i zwyczaje narodowe, wydawały polskojęzyczne gazety, przygotowywały programy radiowe i telewizyjne (CBnPiPnŚ UR; Bonusiak 2013: 140–151, 209–212, 280–289; Hałas 2012: 75–89; Staszkiwicz: pdf).

Ze względu na ogólne położenie i potencjał, przedstawiciele mniejszości polskiej nad Dnieprem mieli niewielkie możliwości realizowania swoich interesów. Wynikały one z kilku podstawowych czynników:

- (1) niewielkiego potencjału demograficznego⁶;
- (2) rozbicia organizacyjnego struktur polskiej mniejszości narodowej⁷;
- (3) zróżnicowanego odbioru Polski i Polaków w różnych częściach Ukrainy⁸;
- (4) braku reprezentacji politycznej.

Pierwsze trzy przyczyny są oczywiste, czwarta jest rezultatem obowiązującego nad Dnieprem prawa według którego działalność polityczną mogą prowadzić wyłącznie partie⁹. Mniejszość polska takiej struktury nie posiadała. Początkowo zresztą

⁶ Zgodnie z danymi spisowymi w 1989 r. Ukrainę zamieszkiwało 219,8 tys., a w 2001 – 144,1 tys. osób polskiego pochodzenia. Zgodnie z istniejącymi szacunkami stan środowiska polskiego był wielokrotnie wyższy. Wg danych, którymi posługiwał się S. Kostecki nad Dnieprem miało mieszkać nawet pięć milionów osób polskiego pochodzenia. W rzeczywistości jednak na żadnym terytorium potencjał demograficzny analizowanej grupy nie był wystarczający, aby odgrywać w nim samodzielną rolę. Proporcjonalnie największą część Polaków zamieszkiwało żytomierszczyznę i winnicke, czyli tereny, które należały do Polski przed rozbiorem. Dużo słabsze były środowiska polskie na terenie zachodniej Ukrainy, szczególnie Wołyń, a najsłabsze na wschodzie i południu – na terenach historycznej *Nowej Rosji*. Biorąc pod uwagę tradycyjne uwarunkowania na tych ostatnich terenach żyli przedstawiciele ukraińskiej Polonii, na pozostałych Polacy za granicą. Ten podział nie skutkuje obecnie żadnymi konsekwencjami poza nazewniczymi, w obu środowiskach najczęściej używa się określenia *mniejszość polska*. O tych przekształceniach demograficznych pisali m.in.: Eberhardt 1994, Olszański 1990, Stępień 2002. Podstawą tych wypowiedzi są oficjalne źródła ukraińskie: Spis 1989; Spis 2001. O szacunkach S. Kosteckiego mówią: DK 12/2015; Video 2014; Wójcicki 2014: 1–2; Dragin 2015: 3.

⁷ Działalność organizacyjna odbywała się na poziomie struktur lokalnych, wpływy organizacji zwierzchnich były niewielkie, a dodatkowo ograniczały je sprzeczne aspiracje poszczególnych działaczy i brak jedności na forum ogólnokrajowym, na którym istniały dwie rywalizujące ze sobą struktury federacyjne: Związek Polaków na Ukrainie i Federacja Organizacji Polskich na Ukrainie. W tej sytuacji dochodziło do licznych tarc, które utrudniały ich funkcjonowanie, wydłużały okresy podejmowania decyzji, komplikowały możliwość pozyskiwania środków zewnętrznych O kwestiach przeobrażeń organizacyjnych patrz m.in.: Bonusiak 2013; Hałas 2012; Krzyszycha 1996; Madera 1994.

⁸ Ogólnie na tych terenach Ukrainy, które nigdy nie wchodziły w skład Polski, Polak i Polskość odbierana była (i jest) co najmniej neutralnie. Na terenach zachodniej i centralnej części Ukrainy dają się we znaki historyczne uwarunkowania stosunków polsko-ukraińskich. Sytuacja taka utrudnia funkcjonowanie społeczności polskiej. Paradoksalnie na terenach, gdzie istnieje historycznie ukształtowany pozytywny obraz Polaka i Polski, żyją mieszkańcy, których poglądy zdecydowanie odbiegają od idei proeuropejskich. Na terenach, na których demokratyzowanie Ukrainy i jej przekształcanie w duchu europejskim jest popierane przez większość mieszkańców, Polska i polskość ma negatywne konotacje. Szerzej m.in.: Bonusiak 2007; Kabzińska 2006/2007; Hrycak 2009

⁹ Mniejszości narodowe zamieszkałe na Ukrainie miały takie same prawa jak Ukraińcy. Ze względu na swoją specyfikę znalazły się one pod szczególną ochroną prawną. Mówi o tym szereg dokumentów opracowanych przez władze ukraińskie w latach 90. XX wieku. Trzeba tu wymienić: *Декларація прав*

nie dostrzegała potrzeby takiej działalności. Sytuacja ta zaczęła się zmieniać dopiero w XXI wieku, kiedy pojawiła się idea powołania do życia polskiej organizacji politycznej na Ukrainie (Express. TA-PM; DK 12/2015; SP 2014).

Działania polityczne w okresie budowania i wzmacniania struktur państwa ukraińskiego

Ukraińcy polskiego pochodzenia brali udział w działaniach mających miejsce nad Dnieprem już od schyłku lat 80. XX wieku. Z jednej strony podjęli oni prace mające na celu samoorganizację, z drugiej nawiązywali kontakty z reformatorsko nastawionymi działaczami partyjnymi, a później również przedstawicielami antysystemowej opozycji. Brali udział w działaniach około referendalnych i w samym referendum niepodległościowym. Nawotywali do włączania się w prace na rzecz niepodległej Ukrainy. Od początku byli zwolennikami budowy suwerennego, samodzielnego i proeuropejskiego państwa. O taką ojczyznę walczyli podejmując działania w różnych strukturach i organizacjach politycznych. Najbardziej znanym przykładem takiego działacza, wybitnego naukowca i społecznika, patrioty Ukrainy i Polski, był działający we Lwowie Leszek Mazepa¹⁰.

Swoją działalność rozpoczął od włączenia się do prac mających na celu samoorganizację środowiska polskiego we Lwowie, co miało miejsce na przełomie lata i jesieni 1988 r. Wówczas zawiązała się trójka animatorów życia polonijnego w składzie: Adam Kokodyński, Leszek Mazepa i Adolf Wisłowski. Szybko nawiązali oni łączność ze swoimi odpowiednikami z innych grup mniejszościowych (żydowskiej, rosyjskiej, ormiańskiej...) i Ukraińcami działającymi na rzecz gorbaczowskiej modernizacji ZSRR (Mazepa 2011: 28–29, 44).

національностей України; Конституція України, Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки Про мови в Українській РСР, Закон України Про національні меншини в Україні, por.: BBP 1989; BBP 1991; BBP 1992; BBP 1996. Dokumenty te dostępne są również w polskich tłumaczeniach z komentarzami: Jabłoński 2000; Toczek 1999. Szczegółową analizę położenia prawnego przeprowadzili m.in.: Baluk 2002; Bonusiak 2013; Oczó 2009; Szymański 2007.

¹⁰ Prof. Leszek Mazepa (1931–2016) urodził się w Stryju w rodzinie nauczycieli: Bogumity (nauczycielka w szkole podstawowej) i Zygmunta (nauczyciel w gimnazjum). Od 1948 roku studiował we Lwowie w miejscowym Konserwatorium Muzycznym w klasie prof. Adama Sołtysa. Studia ukończył w 1953 r. „Suitą Polską” na wielką orkiestrę symfoniczną. W 1960 r. zaczyna karierę naukowo-dydaktyczną w swojej Alma Mater. Był wykładowcą, docentem i profesorem, przez 9 lat dziekanem Wydziału Kompozytorskiego, Historyczno-Teoretycznego i Dyrygenckiego, a przez 13 lat kierownikiem Katedry Kompozycji i Instrumentacji. Od 1991 r. pracował również na WSP Rzeszów / Uniwersytecie Rzeszowskim. Był kierownikiem Katedry Wychowania Muzycznego oraz Zakładu Teorii Muzyki, a następnie Zakładu Badań Kultury Muzycznej Pogranicza Etnicznego. Naukowo interesował się dziejami muzyki i kultury wschodniogalicyskiej. Był pomysłodawcą konferencji naukowej i serii wydawniczej „Musica Galiciana”, organizatorem i pierwszym prezesem Rzeszowskiego Towarzystwa Muzycznego. Autor ponad 500 publikacji naukowych oraz szeregu kompozycji muzycznych (Mazepa 2011: 235–236; Woskowski 2014; wspolnota-polska.rzeszow.pl).

Szczególnie ważne były tu kontakty z Ukraińską Fundacją Kultury, z którą byli związani tacy znani ukraińscy animatorzy, jak naukowiec Emanuel Myśko czy poeta i działacz polityczny Rostysław Bratuń. W tym okresie do władz powstających struktur Towarzystwa Kultury Polskiej wchodziło wiele osób niepolskiego pochodzenia. Chodziło o podkreślanie otwartości i wspólnoty celów wszystkich osób (niezależnie od ich narodowości) myślących o zmianach (Mazepa 2011: 28–29 i nast.; Woskowski 2014). Było to zrozumiałe i „obowiązywało” w obie strony. Przykładowo L. Mazepa był członkiem Towarzystwa Mowy Ukraińskiej powstałego przy Konserwatorium Muzycznym, a mającego na celu walkę z rusyfikacją. Wszedł również do Rady Narodowości powstałej w ramach kształtującego się u schyłku lat 80. XX w. Narodowego Ruchu Ukrainy, był nawet uczestnikiem jego założycielskiego zjazdu (8–10.09.1988).

Jak sam pisze:

... W ramach „Ruchu” – wówczas zjednoczenia społeczno-politycznego, do którego należeli przedstawiciele różnych nacji, utworzona została 30-osobowa Rada Narodowości, do której zostałem wybrany. Na drugim zjeździe w 1990 r. zostałem wybrany na członka prezydium RN i jako taki zostałem powołany do tzw. „Wielkiej Rady Ruchu”.... Po przekształceniu na IV zjeździe „Ruchu” w partię – momentalnie wyszedłem z „Ruchu”, zaś sama RN też przestała istnieć... Poznałem wielu ludzi, wiele osobistości, które z czasem stały się znanymi politykami niepodległego państwa. Chodzi o W. Czornowoła, M. Horynia, I. Juchowskiego, I. Kałyniec, O. Włocha, M. Hołubca... (Mazepa 2011: 44, 45, 52–53)

Wagę prowadzonej przez lwowskich Polaków działalności doceniał ówczesny konsul RP we Lwowie W. Woskowski:

Polacy aktywnie uczestniczyli w różnych akcjach politycznych, między innymi w wielu ogólnomiejskich wiecach potępiających represje stalinowskie, a popierających ukraińskie dążenia niepodległościowe i przeobrażenia demokratyczne. Wiece odbywały się na placu przed uniwersytetem, koło Brygidek, przed więzieniem na Łackiego i we wspomnianym już centrum Lwowa. Na placu przed Teatrem Skarbkowskim, po raz pierwszy w powojennym Lwowie, Polacy manifestowali pod biało-czerwonymi flagami. Po raz drugi z flagami narodowymi Polacy brali udział w tzw. łańcuchu solidarności, w styczniu 1990 roku. (Woskowski 2014)

Dobrą atmosferę w stosunkach pomiędzy lwowskimi Polakami a Ukraińcami zaczęto budować wcześniej. Już pod koniec 1989 r.:

z inicjatywy Rostysława Bratunia i Jewhena Hryniwa, przewodniczącego lwowskiego „Memoriału”, był symboliczny akt pojednania z 30 listopada 1989 roku. W obecności mnóstwa osób, Ukraińców i Polaków, z flagami narodowymi (Ukraińcy pod nielegalnymi) na Cmentarzu Janowskim, pod krzyżem z wieńcem cierniowym, wzniesionym w miejscu, gdzie zostały zdewastowane groby Strzelców Siczowych, złożono wieńce z napisami polskimi na szarfach: „Braciom Ukraińcom – lwowscy Polacy”. Następnie uczestnicy

uroczystości udali się na odkopywany Cmentarz Orłąt, gdzie złożyli wieńce z napisami w języku ukraińskim: „Braciom Polakom – lwowscy Ukraińcy”. (Mazepa 2011: 53; Woskowski 2014)

Leszek Mazepa

źródło: wspolnota-polska.rzeszow.pl.

Jerzy Sokalski

źródło: MB 4/2015: 4–5.

Powstanie niepodległej, suwerennej Ukrainy nie zmniejszyło zaangażowania przedstawicieli mniejszości polskiej. Dekadę później jednym z najbardziej znanych polsko-ukraińskich polityków – samorządowców stał się Jerzy Sokalski¹¹. Ten animator działalności polonijnej i dziennikarz polskojęzycznych mediów cieszył się popularnością. Działał w znanym sobie środowisku w Berdyczowie. Od przełomu XX i XXI w. popularyzował samorządowość oraz ideę społeczeństwa obywatelskiego. Nigdy nie interesowała go wielka polityka, a za swój główny cel uważał działania na rzecz poprawy warunków życia mieszkańców *małej ojczyzny*. Starał się promować społeczeństwo obywatelskie, robił to choćby poprzez sposób zabiegania o głosy.

Podczas kampanii wyborczej odwiedziłem praktycznie każde mieszkanie w moim okręgu wyborczym. Moim podstawowym celem było to, aby po raz pierwszy w dziejach miasta stworzyć prawdziwą demokratyczną i niezależną większość, która będzie mocno stawiała czoła naciskom, manipulacjom i wpływowi, a także oszczerstwom i metodom rodem z ZSRS „kierowania” radnymi. (MB 4/2015: 4–5)

¹¹ Dr Jerzy Sokalski, berdyczowianin, urodził się w tradycyjnej polskiej rodzinie posiadającej szlacheckie korzenie. Ogromny wpływ na jego wychowanie i przywiązanie do polskości mieli dziadkowie. Z wykształcenia dziennikarz. Ukończył studia z tego zakresu i pracował jako redaktor naczelny tygodnika „Berdyczów”, a także był lokalnym przedstawicielem tytułów z Żytomierza. Działał w regionalnej telewizji kablowej, ale ostatecznie poświęcił się radio. Związany z Polskim Zrzeszeniem Kulturalno-Oświatowym w Berdyczowie. Jest aktywnym animatorem polonijnym uczestniczącym również w działaniach na szczeblu ogólnokrajowym. Był przykładowo członkiem Prezydium Zarządu Głównego Związku Polaków na Ukrainie; (KG 2014; mozberd.com.ua; z-p-u.org.)

Dopiero po wyborach 2015 r., kiedy funkcję radnego sprawował już po raz czwarty, podobne idee i cele stały się dominujące w Radzie Miasta (RM). Dzięki temu objął wówczas funkcję wiceprzewodniczącego Komisji Infrastruktury i Strategicznego Rozwoju, Promocji i Współpracy Międzynarodowej RM. Na tym stanowisku starał się działać na rzecz aktywizacji miejscowego środowiska i tworzenia nowych szans rozwoju. Był m.in. pomysłodawcą utworzenia w Berdyczowie przystanku na międzynarodowej trasie kolejowej Kijów – Chełm (SP 2017).

Pracował również nad przywróceniem świadomości historycznej mieszkańców, starając się działać na rzecz polskości. Był współpomysłodawcą nadania trzem ulicom Berdyczowa nazw upamiętniających związanych z miastem Polaków. Z tymi inicjatywami wiązała się jego działalność polonijna realizowana w miejscowych strukturach mniejszościowych oraz mediach. Był związany m.in. z Polskim Radio Berdyczów czy radio WNET.FM. Wyreżyserował również film popularyzujący tradycje Berdyczowa: *Tajemnica Berdyczowskiej Bogurodzicy Kresowej*. Starał się wykorzystywać swoje pochodzenie i posiadane kontakty do pośredniczenia w nawiązywaniu bezpośredniej współpracy pomiędzy Ukraińcami i Polakami, w tym przypadku pomiędzy mieszkańcami ukraińskiego Berdyczowem i polskiego Jawora¹².

Na schyłek XX i pierwsze dekady XXI w. przypada aktywność lidera środowiska polskiego w Berdiańsku – L.A. Suchomłynowa¹³. Był on przedstawicielem tej części diaspory polskiej, która żyła na terenach nigdy niewchodzących w skład państwa polskiego i zamieszkiwała obszary zdominowane przez przeciwników demokratyzowania i europeizacji Ukrainy. Swoją działalność społeczną rozpoczął od działań mających na celu zbudowanie polskich struktur organizacyjnych w swoim rodzinnym mieście (1993). Równoległe pracował zawodowo, zdobywał kolejne tytuły i stopnie naukowe. Dzięki jego wysiłkom i pracy innych animatorów polonijnych rozwinięta została zróżnicowana działalność. Zorganizowano opiekę nad sierotami polskiego pochodzenia; naukę języka polskiego; polski zespół artystyczny; kabaret; bibliotekę

¹² Inicjatywa ta pojawiła się po ukazaniu się na Ukrainie „Ustawy o dekomunizacji”. Zgodnie z nią w Berdyczowie miano zmienić około 80 nazw. Środowisko polskie reprezentowane przez J. Sokalskiego zgłosiło wówczas trzy nazwy: *Józefa Konrada, znanego angielskiego pisarza o polskich korzeniach, który urodził się w Berdyczowie; księdza Władysława Bukowińskiego, apostoła Kazachstanu, więźnia łagrów stalinowskich, który też pochodzi z naszego miasta oraz braci Mickiewiczów, księży Bernarda i Ambrozego, którzy przez długie lata pracowali w Berdyczowie i niejednokrotnie występowali w obronie wiary katolickiej i polskości miasta*. Jednak pomimo starań nie udało się w tym zakresie uzyskać pozytywnej decyzji Rady (Jastremski, Zaremski 2016; ida.pol.org.pl; (KG 2014); wnet.fm 2016).

¹³ Lech Aleksy Suchomłynow, w języku ukraińskim używający imienia Oleksy. Sławista specjalizujący się w literaturze polskiej (polska literatura pogranicza, wielokulturowość), publikuje również teksty z zakresu położenia mniejszości polskiej na Ukrainie, profesor związany z ośrodkami naukowymi w Berdiańsku i Kijowie. Od czasów studiów działacz polonijny w Berdiańsku; od powstania do chwili obecnej prezes Polskiego Kulturalno-Oświatowego Towarzystwa „Odrodzenie”. Aktywny w mediach społecznościowych, a także tytułach polsko- i ukraińskojęzycznych. Znany ze swoich jednoznacznie proukraińskich i antyrosyjskich poglądów. Autor ponad 120 publikacji naukowych, dziekan pierwszego na Ukrainie Polsko-Ukraińskiego Wydziału na Uniwersytecie Biznesu i Menadżmentu (CBNPIPŃ UR; suchomlynov.pl).

polską; uruchomiono stronę internetową. Dzięki pomocy Stowarzyszenia Wspólnota Polska zakupiono mieszkanie na Dom Polski. Aktywnie włączono się do działalności miejscowych struktur rzymskokatolickich (CBnPiPnŚ UR; Bonusiak, Czop, Krasowska, Suchomłynow 2011; Bonusiak, Suchomłynow 2008; polonia.org.ua).

Jednocześnie w mieście promowano idee europejskie i demokratyczne. Organizowano spotkania, których celem było uświadamianie czym jest UE i zasad, na których się ona opiera. Między innymi cyklicznie przeprowadzano popularnonaukowe *Polsko-Ukraińskie Odczyty Europejskie* (od 2004) oraz konferencje naukowe (od 2001). Dzięki pośrednictwu przedstawicieli mniejszości polskiej udało się nawiązać partnerską współpracę z Bielsko-Białą oraz szeregiem szkół wyższych. Miejscowi naukowcy zainteresowani językiem i kulturą polską włączyli się w prace, których rezultatem było powstanie uniwersyteckich centrów polonijnych. Zgromadzeni wokół nich badacze publikowali i uzyskiwali stopnie i tytuły naukowe oraz popularyzowali język i kulturę polską, które były dostępne w ramach kursowych zajęć w tych placówkach. W wyniku przeprowadzonych zabiegów w Berdiańsku powstały Polskie Naukowo-Edukacyjne Centrum w Instytucie Filologii Uniwersytetu Pedagogicznego (kierownik Wiktoria Żarwa) oraz Centrum Języka i Kultury Polskiej na Uniwersytecie Managementu i Biznesu (kierownik L.A. Suchomłynow). We współpracy z naukowcami z Polski przejściowo wydawano czasopismo naukowe poświęcone problematyce pogranicz (CBnPiPnŚ UR; Suchomłynow 2008; 2009; 2012a; 2012b; 2013).

Włączano się do wszelkich akcji promujących idee europejskie, co w typowo *niebieskim* mieście nie było łatwe. Aktywność przedstawicieli diaspory polskiej można było zauważyć już w okresie *pomarańczowej rewolucji*, zaś w wydarzeniach *rewolucji godności* stała się ona bardzo widoczna. Doszło do tego, że lokalni przedstawiciele

Berdiańsk. Pod biało-czerwoną i niebiesko-żółtą...; L.A. Suchomłynow rozkłada przygotowany baner (zdjęcie po prawej)

źródło: ZOAB, dzięki uprzejmości rzeszowskiego oddziału Wspólnoty Polskiej i Lecha Suchomłynowa.

Roman Toczyn

Źródło: Wójcicki 2014b: 1, 3; SP 5/2014: 1, 3.

Krzyż na grobie Leona Polańskiego

Źródło: Mazur 2014: 1.

środowisk proreformatorskich prosili o zredukowanie liczby polskich i europejskich akcentów na miejscowych *majdanach*. Chodziło o ograniczenie możliwości wykorzystywania tego faktu przez miejscowe grupy proseparatystyczne czy prorosyjskie. Zgodnie z prośbą zainteresowanych społeczność polska dostosowała się do sytuacji i zaczęła występować pod barwami niebiesko-żółtymi (i symbolicznie europejskimi). O tym, że obawy te były uzasadnione świadczą losy polskojęzycznej wkładki do miejscowego czasopisma, którego wydawanie zostało wstrzymane przez związanego z Rinatem Achmatowem wydawcę (CBnPiPnŚ UR; Krasowska, Suchomłynow 2017: 5–9, 127–130; polonia.org.ua/gazeta).

Ukraińców polskiego pochodzenia nie zabrakło rzecz jasna w kijowskiej rewolucji *godności*. W starciach i walkach ulicznych, w obronie rewolucyjnych barykad uczestniczyła ich znaczna grupa. Byli tam od początku do końca, bezpośrednio wpływali na przebieg wydarzeń walcząc o lepszą przyszłość swoich bliskich i całego społeczeństwa. Występowali jako Ukraińcy. W tych wydarzeniach nie było ważne pochodzenie i używany język a idea. W opisywanych starciach zginęło dwóch polskich bohaterów. Do *nieśmiertelnej niebiańskiej sotni* należą: Roman Toczyn¹⁴ i Leon Polański¹⁵.

¹⁴ „Polak z pochodzenia i wielki ukraiński patriota”, który został zastrzelony „na barykadzie kijowskiego Majdanu” w dniu 20 lutego 2014 r. W chwili śmierci miał 44 lata. Do Kijowa wyruszył 1 grudnia 2013 r. po wiadomościach o pobiciu przez Berkut studentów. Włączył się w aktywne życie Majdanu. Jako członek lwowskiej sotni bronił Lwowskiej Barykady na ulicy Instytuckiej. Zginął ratując postrzelonego kolegę. W cywilu pracował jako budowlaniec, był członkiem Towarzystwa Pomocy Polakom „Wielkie Serce” (Wójcicki 2014b: 1–3; SP 5/2014: 1, 3).

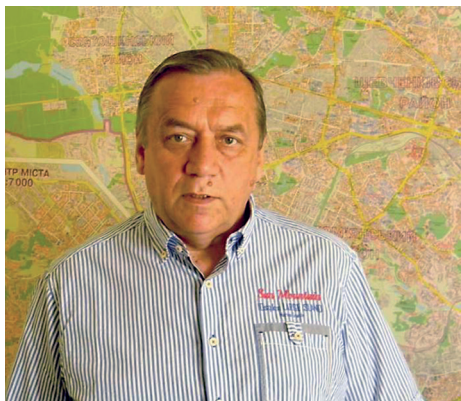
¹⁵ Był jedną z 82 ofiar Kijowskiego Majdanu zabitych w dniach 18–20 lutego 2014 r. W chwili śmierci miał 39 lat. Pochodził ze Żmerynki, w której również został pochowany 23 lutego 2014 (Mazur 2014: 1).

Ukrainie, polskojęzyczne media działające nad Dnieprem i wypowiedzi poszczególnych działaczy polskich we wszystkich rejonach Ukrainy, w których istniały polskie struktury organizacyjne (CBnPiPnŚ UR; Bonusiak 2018; 2016a:141–151; 2016b: 5–24; DK 2013–2018; KG 2013–2018; MB 2013–2018; WzW 2013–2018).

Próba zbudowania polskiej struktury politycznej na Ukrainie

S. Kostecki twierdził, że idea powstania polskiej partii na Ukrainie narodziła się w połowie lat 90. XX w., kiedy to kilku polskich animatorów uznało, że perspektywicznie trzeba będzie doprowadzić do zorganizowania takiej struktury. Uznano jednak wówczas, że należy skoncentrować się na pracy u podstaw, a więc rozbudowywaniu działalności organizacyjnej o charakterze kulturalno-oświatowym (DK 12/2015; Dragin 2015: 3; Express TA-PM). W rezultacie dopiero około 2003 r. zdecydowano się podjąć kroki mające na celu budowanie polskiej organizacji politycznej nad Dnieprem. Jak mówił S. Kostecki „obserwując zmiany sytuacji politycznej na Ukrainie, zmierzające do dalszej demokracji kraju, doszliśmy do wniosku, że warto już założyć polską partię” (Express. TA-PM).

Stanisław Kostecki, prezes Partii Polaków Ukrainy

źródło: DK 12/2015.

Pomimo podjęcia prac nad budową takiej struktury nie udało się ich doprowadzić do końca. Główny animator projektu S. Kostecki w 2005 r. stracił w niewyjaśnionych okolicznościach córkę i na kilka lata przerwał działania. Idea powróciła w 2010 r. Dopiero wówczas we współpracy z prawnikiem opracowany został program i pierwszy statut oraz podjęto działania organizacyjne (DK 12/2015; Dragin 2015: 3; Express. TA-PM). W ich rezultacie 11 września 2011 r., udało się przeprowadzić zjazd założycielski. Odbył się on w kijowskim Domu Uczonych. Na obrady przybyło według różnych

danych od 150 do 170 przedstawicieli polskich środowisk z 23 obwodów Ukrainy oraz Autonomicznej Republiki Krym. Najliczniejsza była delegacja reprezentująca Żytomierszczyznę (24 delegatów), Chmielnickie (23) oraz Winnickie (15). Obrady prowadził S. Kostecki, a w prezydium zasiadali m.in. Emil Lechowicz i Wiktoria Laskowska-Szczur (kresy24.pl; ПП; Video.2014). „Wśród przybyłych delegatów było 9 ekonomistów, 11 prawników, 9 przedsiębiorców rolnych, 7 naukowców, 12 radnych i 9 zasłużonych dla polskiej i ukraińskiej kultury” (Razganowa 2011). Na spotkaniu zebrani przyjęli opracowany wcześniej program oraz wybrali „władze partii, jej radę polityczną i komisję rewizyjną”. Prezesem został Stanisław Kostecki. Od tego momentu można było rozpocząć proces legalizowania funkcjonowania organizacji. Wymagano do tego najmniej 10 tysięcy podpisów, które miały być zebrane w połowie obwodów Ukrainy. Przy tym, aby zarejestrować partię na terenie danego obwodu, trzeba było uzyskać rejestrację w $\frac{2}{3}$ rejonów wchodzących w jego skład (Express. TA-PM; kresy24.pl; Onet 2014). Z tak określonym zadaniem trzeba było sobie poradzić w przeciągu 6 miesięcy od uzyskania zgody na funkcjonowanie partii (Express. TA-PM; Wójcicki 2014: 1–2).

Miesiąc po wyborze na stanowisko prezesa S. Kostecki zrezygnował z kierowania Związkiem Polaków na Ukrainie (ZPnU). Miało to miejsce na Zjeździe ZPnU 11 grudnia 2011 r. Chciał cały czas poświęcić na budowanie struktur partyjnych (Express. TA-PM). Uważał, że Polacy na Ukrainie „muszą stać się uczestnikami sceny politycznej”, albo zostaną całkowicie zmarginalizowani. Było to ważne, gdyż w miarę upływu lat, narastał konflikt wewnętrzny na Ukrainie, który wręcz wymuszał konieczność podejmowania działań ściśle politycznych. Jego zdaniem działania o takim charakterze znajdowały się poza możliwościami struktur społecznych, co stało się szczególnie widoczne po wydarzeniach przełomu 2013/2014 (Express. TA-PM; dziennik.pl 2014).

Po zjeździe założycielskim aktywiści ruszyli w teren, aby uzyskać deklaracje wymagane do potwierdzenia rejestracji. Osobiste zbieranie podpisów było sposobem na budowanie wspólnoty.

Muszę tu nisko schylić czoło i podziękować wielu działaczom – szczególnie: Wiktorii Laskowskiej-Szczur z Żytomierza, która kierowała procesem zbierania podpisów na terenie Żytomierszczyzny, Franciszkowi Micińskiemu z obwodu chmielnickiego oraz kilku innym osobom z obwodu winnickiego czy wreszcie dr. Aleksandrowi Kwaśnieckiemu z Kijowa i Marii Witwickiej z Nieżyna.

Ogromnym wysiłkiem organizacyjnym udało się osiągnąć cel wiosną 2013 r. Proces zbierania podpisów dał 11,5 tys. pisemnych deklaracji wsparcia idei powstania Partii (DK 12/2015; Express. TA-PM). Najwięcej, ponad 5000, udało się zebrać na terenie Żytomierszczyzny, dla porównania w obwodzie lwowskich zgromadzono ich tylko 700 (kresy24.pl).

Po zakończeniu procedury zbierania podpisów wniosek z kompletem dokumentów do rejestracji został przedstawiony odpowiednim władzom. Te zakwestionowały aż 6 tysięcy zebranych wpisów. S. Kostecki wspomina:

na naszych listach widać było gołym okiem, że zebrane podpisy są jednak autentyczne i że zostały zebrane w konkretnym rejonie. Zbierający podpisy w konkretnej wiosce, gdzie nasze listy podpisało kilkuset obywateli, nie zawsze dokładnie podawali adresy – np. brakowało nazwy ulicy.... Brakowało też czasami i innych danych np. inicjały zamiast imion.

W rezultacie akcję trzeba było powtórzyć. Po przedstawieniu uzupełnionych wniosków władze uznały je wszystkie (DK 12/2015; Express. TA-PM; Video 2015).

Od tego momentu rozpoczęło się oczekiwanie na oficjalną decyzję. Choć organizatorzy spełnili wszystkie warunki formalne, była ona odmowna. Zakwestionowane zostały te fragmenty statutu, które – zdaniem organu rejestrującego – były niezgodne z prawem ukraińskim. Tymczasowe władze były zaskoczone, gdyż statut był konsultowany w odpowiednim urzędzie i został zaaprobowany. Nie mając wyjścia zwołano nadzwyczajny zjazd, na którym przeprowadzono zmiany programowe w oparciu o uwagi Państwowej Służby Rejestracyjnej (PSR). Jednak mimo wprowadzonych zmian rejestracji i tym razem odmówiono. W tej sytuacji S. Kostecki skontaktował się bezpośrednio z Hanną Oniszczenko, która była wówczas prezesem PSR. Uzyskał informację, że pod proponowaną nazwą – Partia Polaków Ukrainy, struktura nie może zostać zarejestrowana ze względu na jej *narodowy charakter* (DK 12/2015; Express. TA-PM; Wyganowski 2014; SP 2014).

W wyniku wewnętrznych rozmów ostatecznie zdecydowano o przyjęciu nazwy Partia „Solidarność”. Inicjatorzy chcieli wykorzystać sytuację. Właśnie przestała istnieć prezydencka partia o takiej nazwie (zastąpił ją Blok Petra Poroszenki), a ponadto kojarzyła się bezpośrednio z Polską i Lechem Wałęsą. Po wstępnej akceptacji H. Oniszczenko, po raz kolejny złożono dokumenty rejestracyjne. Wreszcie 6 października 2014 r. oficjalnie została zarejestrowana Partia „Solidarność”. W tym samym dniu o sukcesie został poinformowana Rada Polityczna (RP) (DK 12/2015; dziennik.pl 2014; Express. TA-PM; Onet 2014; SP 2014; Wójcicki 2014; Wyganowski 2014).

Nieco ponad miesiąc później – 22 listopada – zebrała się RP. Pojawili się na niej animatorzy prowadzący działalność na obszarze Chersonia, Chmielnickiego, Czerkas, Dniepropietrowska, Iwano-Frankiwska, Kijowa, Lwowa, Odessy, Równego, Sum, Tarnopola, Winnicy, Wołoczyska, Żytomierza. Zebrani dyskutowali nad zasadami rejestracji terenowych struktur i podjęli decyzję o rozpoczęciu działań mających ostatecznie zakończyć ten proces. Zakładano, że procedura wszędzie będzie podobna. Planowano przeprowadzanie regionalnych zjazdów, na których wybierane miały być lokalne władze. Następnie ich przywódcy mieli zwracać się do odpowiednich władz o rejestrację. Zgodnie z ustaleniami chciano, aby na czele lokalnych struktur stawali Polacy o tradycyjnych poglądach. Postanowiono jednak nie ograniczać się wyłącznie do osób polskiego pochodzenia. Liczono na zasilanie struktur przez przedstawicieli innych mniejszości. W partii widziano również miejsce dla Ukraińców (Wójcicki 2014: 1–2).

Na zebraniu Rada dużo uwagi poświęciła również podstawom ideologicznym. Zakładano, że partia ma być daleka od nacjonalizmów i wszelkiego radykalizmu.

Zgodnie ze statutem miała opierać się na zasadach chrześcijańsko-demokratycznych, promować idee europejskie i integracyjne. Liczono, że podjęte działania będą przebiegać szybko i umożliwią zwołanie II Walnego Zjazdu „Solidarności” już w lutym 2015 r. W związku z tym zakładano, że na grudniowym zebraniu RP wybrane zostaną komisje przygotowujące obrady (statutowa, programowa itp.). Przygotowania do zjazdu odbywały się pod kierownictwem S. Kosteckiego – prezesa, Włodzimierza Szczepaniaka – zastępcy prezesa oraz Jerzego Wójcickiego – rzecznika prasowego (Wójcicki 2014: 1–2).

Realizując decyzje RP do końca roku udało się przeprowadzić rejestrację pierwszych 7 jej oddziałów. Jednak proces ten był wolniejszy od oczekiwanego.

Na Ukrainie każda komisja rejestrująca oddziały nowej partii w odwodzie czy rejonie może zaproponować swoje uwagi, które partia musi uwzględnić. Ich propozycje nanieśienia dalszych poprawek były różne. Każdy z rejestrujących miał własne doświadczenia i zwracał uwagę na zupełnie inne sprawy. Zdarzało się, że sugerowane w jednym miejscu poprawki, były odrzucane w innym i odwrotnie. Musieliśmy więc postępować bardzo elastycznie, dostosowując się do konkretnych wymagań poszczególnych rejestratorów. Nie dyskutowaliśmy z nimi, lecz wypełnialiśmy ich uwagi, jeżeli nie były sprzeczne z naszymi zadaniami statutowymi. Mogliśmy się wprawdzie odwoływać do sądów... ale nam bardziej zależało na rejestracji poszczególnych oddziałów naszej partii. (Express. TA-PM; Wójcicki 2014: 1–2)

Nim doszło do zakończenia wszystkich formalności, przywódcy Bloku Poroszenki poprosili władze powstającej struktury o oddanie im starej nazwy. Organizatorzy polskiej partii uznali, że pierwszeństwo do tej nazwy na Ukrainie mają członkowie Bloku. Zdecydowali się więc przerwać rejestrację. Za tę zgodę otrzymano gwarancję wsparcia własnych zabiegów ze strony prezydenckiego Bloku. Choć postanowiono zabiegać o wpis pod pierwotną nazwą, to zmiana wywołała opór. Znaczna część animatorów zrezygnowała wówczas z działalności. Ostatecznie jednak kolejny nadzwyczajny Zjazd oddał nazwę „poroszenkowcom. Dyskusje na szczęście zakończyły się kompromisem i delegaci uznali, że Partia Polaków Ukrainy to najlepsza nazwa na dzisiejszą sytuację społeczno-polityczną Ukrainy”. Wreszcie 27 marca 2015 r. zarejestrowana została Partia Polaków Ukrainy. Do końca 2015 r. zarejestrowanych zostało szesnaście obwodowych i szereg rejonowych oraz miejskich oddziałów partyjnych, w tym w Odessie, Chmielnickim czy Żytomierzu. Partia została wciągnięta do oficjalnych rejestrów. Jako jej przywódca figurował S. Kostecki, a jako druga osoba uprawniona do reprezentowania struktury W. Szczepaniak (DK 12/2015; Express. TA-PM; ППУ; ППППУ). PPU nie wzięła udziału w wyborach z 2015 r., ponieważ nie miała jeszcze zakończonego procesu rejestracyjnego. Oficjalnie jednak działała skoro znajdowała się w oficjalnym wykazie partii działających na Ukrainie pod numerem 228 (ЦБК 2015; dziennik.pl 2014; Express. TA-PM).

Działania mające na celu legalizację stronnictwa podejmowano na terenie prawie całego państwa. Zdawano sobie sprawę, że ze względu na istniejącą sytuację nie ma szans na zorganizowanie jej struktur na czterech obszarach – dwóch okupowanych terenach, a to: Krymie i w Sewastopolu oraz dwóch obwodach (donieckim i ługańskim) położonych w strefie ATO. Nie oznaczało to jednak, że na tych obszarach nie było osób zainteresowanych wstąpieniem do partii. Kierownictwo stronnictwa miało wstępne deklaracje z Mariupola czy Siewierodoniecka (DK 12/2015).

Żałożenia statutowe PPU

Najważniejszymi celami nowopowstałej struktury „było odrodzenie i rozwój narodo- wy Polaków oraz praca na rzecz aktywności politycznej i społecznej obywateli Ukrainy polskiego pochodzenia i wreszcie troska o polskie szkolnictwo”. Zgodnie z zapisami statutu PPU miała być strukturą o „charakterze chrześcijańsko-demokratycznym”, która chciała „służyć odrodzeniu moralności chrześcijańskiej”. Planowano takie działania jak: „obrona życia poczętego przez zakładanie ośrodków dla dziewcząt, które spotkały się z tym problemem albo przez działalność na rzecz powstawania ‘okien życia’”. Za istotną uważano również „działalność polityczną i społeczną”. Odrzucano nacjonalizm, a promowano nowoczesny patriotyzm. Z punktu widzenia ekonomicznego partia chciała wspierać mały i średni biznes. PPU widziała również szanse na włączenie się do działań mających na celu rozruszanie ukraińskiego przemysłu obronowego. W tym zakresie chciała lobbować na rzecz współpracy z Polską (DK 12/2015; Express. TA-PM; kresy24.pl).

Głównym obszarem działalności miało być zabieganie o sprawy polskie. Jako podstawowe zadania widziano w tym zakresie aktywności koncentrujące się z jednej strony na wspieraniu działalności kulturotwórczej, a z drugiej demokratyzujące Ukrainę.

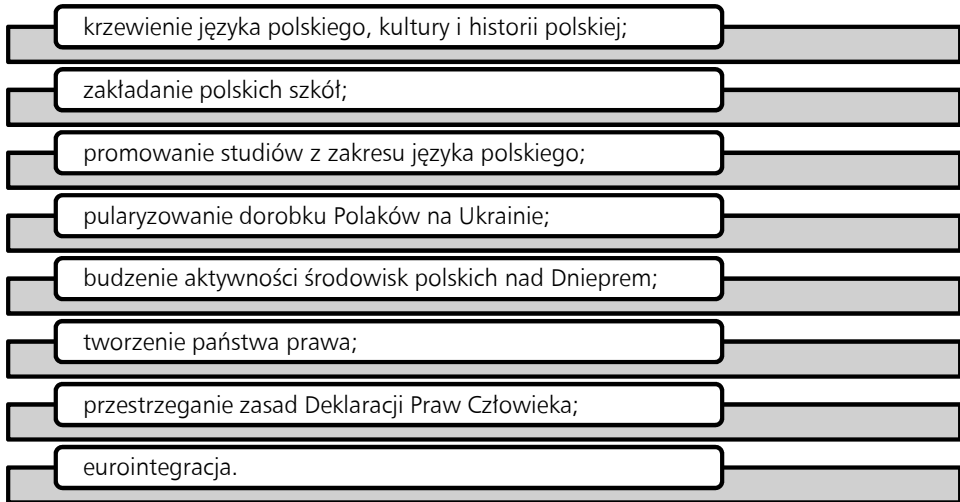
Zgodnie ze statutem celem partii było stworzenie takiego modelu

współpracy – między mniejszością narodową, a państwem, przy którym mniejszość narodowa z powagą ustosunkowuje się do państwa, do jego integralności terytorialnej, języka, kultury, zwyczajów, tradycji, zaś państwo dostrzega istnienie specyficznej grupy obywateli mających swoje potrzeby i stara się je zaspokajać. Jak twierdzono, zmiany na Ukrainie wymagają naszego większego politycznego zaangażowanie w to co się obecnie dzieje. Chcemy włączyć się w budowę europejskich standardów w tym kraju, działać na rzecz integracji Ukrainy z Europą. (DK 12/2015)

Statutowo PPU była strukturą zrzeszającą tych,

którzy reprezentują interesy obywateli Ukrainy pochodzenia polskiego i całego narodu Ukrainy w systemie państwowo-politycznym. Żałożona została w celu budowania lepszej przyszłości naszego państwa. Jej celem było walczenie o zapewnienie praw i wolności

Podstawowe cele działania Partii Polaków Ukrainy.

źródło: opracowanie własne na podstawie: DK 12/2015; Express. TA-PM; kresy24.pl; Video 2014.

każdego obywatela i polepszenia materialnego i kulturalnego dobrobytu ludności Ukrainy, zaspokojenia kulturalnych i oświatowych potrzeb obywateli Ukrainy, rozwoju dobrosąsiedzkich stosunków z innymi państwami i dalszej integracji Ukrainy do Unii Europejskiej. Najważniejszymi elementami działań partii było więc budowanie społeczeństwa obywatelskiego; realizacja demokratycznych wartości opartych na moralności chrześcijańskiej; promocja przyspieszenia integracji Ukrainy do Unii Europejskiej. (dziennik.pl 2014; Razgonowa 2011; Video 2014)

Władze PPU zdawały sobie sprawę ze zbieżności podstawowych kierunków swojego działania z funkcjonującymi na Ukrainie organizacjami kulturalno-oświatowymi. Z tego właśnie powodu starały się podkreślać granice pomiędzy działalnością polityczną a społeczno-kulturalną. Chodziło o to, aby uniknąć zarzutów o chęć podporządkowania sobie ruchu organizacyjnego mniejszości polskiej z jednej strony, a z drugiej – o zredukowanie możliwości wykorzystywania gry politycznej do wpływania na funkcjonowanie struktur polsko-polonijnych na Ukrainie (DK 12/2015).

Uważano, że tylko poprzez posiadanie własnej siły politycznej jest się w stanie nagłośnić problemy mniejszości polskiej na Ukrainie. Jak twierdzono organizacji społeczno-kulturalnych nikt nie dostrzegał, gdyż nie widział w nich istotnego czynnika wpływającego na sytuację na Ukrainie. W rezultacie dochodziło do takich wydarzeń jak to z 2014 r., kiedy to przedstawiciele środowiska polskiego z obwodu winnickiego wnieśli 30 poprawek do ukraińskich ustaw określających prawa mniejszości narodowych na Ukrainie. Polskie wnioski zostały zarejestrowane przez biuro deputowanego

do Rady Najwyższej Oleksego Furmana, ale pomimo to nie trafiły one pod obrady Komitetu ds. Mniejszości i Religii (Wójcicki 2014a: 15). Jeszcze gorsza sytuacja spotkała diasporę polską w 2013 r. Wówczas Kongres Stanów Zjednoczonych Ameryki w porozumieniu z władzami Ukrainy zorganizował nad Dnieprem finansowane przez USA badania nad mniejszościami narodowymi (**Права національних меншин, етнічних груп на політичну участь у виборних органах**). Wśród 50 ekspertów reprezentujących wszystkie obwody i najważniejsze mniejszości państwa nie znalazł się ani jeden przedstawiciel środowiska polskiego. Oznacza to, że dla zewnętrznego obserwatora Polacy na Ukrainie byli niezauważalni (Dragin 2015: 3).

Ze względu na specyficzne położenie Polaków na Ukrainie zdecydowano o samoograniczeniu kontaktów z Polską. Zdaniem animatorów życia politycznego wystarczające było wsparcie moralne płynące znad Wisły. Zdawano sobie bowiem sprawę z tego, że jakkolwiek pomoc Warszawy dla powstających na Ukrainie polskich struktur politycznych wywołałoby nieprzychylny odzew. Mogłoby utrudnić skomplikowane warunki funkcjonowania mniejszości polskiej nad Dnieprem. W rezultacie zdecydowano o opieraniu się na własnych zasobach finansowych (składkach). Podjęto wprawdzie działania mające na celu pozyskanie sponsorów, ale z oczywistych powodów prowadzone rozmowy nie dawały szybkich efektów (DK 12/2015; dziennik.pl 2014; Onet 2014).

Zgodnie z dostępnymi danymi do stronnictwa należeli głównie Ukraińcy polskiego pochodzenia. Wśród członków dominowały osoby z wyższym i średnim wykształceniem w wieku między 30 a 50 rokiem życia. Jak na warunki istniejące nad Dnieprem była to struktura stosunkowo młoda wiekowo, co miało swoje odbicie również w składzie Rady Politycznej. Do PPU może wstąpić każdy obywatel Ukrainy niezależnie od jego pochodzenia, o ile chce reprezentować i zabiegać o interesy mniejszości polskiej i innych mniejszości narodowych żyjących na Ukrainie (DK 12/2015; dziennik.pl 2014; Express. TA-PM; kresy24.pl; SP 2014; Video 2014).

Zjazd założycielski PPU, Kijów 10.09.2011

Członkowie Rady PPU na posiedzeniu 22.11.2014

Źródło: Razgonowa 2011.

Działalność polityczna PPU

Bezpośrednio po rejestracji partia włączyła się do wielkiej polityki. Już w 2015 r. w porozumieniu z Federacją Organizacji Polaków na Ukrainie i ZPnU RP Partii Polaków „Solidarność” wydała ważną odezwę polityczną. Przedstawiciele środowiska polskiego, odwołując się do skomplikowanych dziejów stosunków polsko-ukraińskich, pisali o swoim pełnym poparciu dla procesu demokratyzowania państwa. Na zakończenie manifestu stwierdzali: „Pragniemy z całą odpowiedzialnością ogłosić wszem i wobec, że my – Polacy na Ukrainie jednogłośnie i jednoznacznie uznajemy Rosję za agresora, a separatystyczne republiki, doniecką i ługańską, za organizacje terrorystyczne” (Oświadczenie 2015).

W kilka miesięcy później przedstawiciele PPU poczuli się zobowiązani do ponownego zabrania głosu w wymiarze ogólnopaństwowym, a nawet międzynarodowym. Tematyka wypowiedzi nawiązywała do tragicznych wydarzeń mających miejsce na Wołyniu i Małopolsce Wschodniej w trakcie II wojny światowej. Zdecydowanie inny był jednak kontekst geopolityczny. Po raz pierwszy w tak mocny sposób przedstawiciele Polaków na Ukrainie mówili o konieczności wybaczenia i współpracy, w imię obrony wspólnego dobra, jakim była niepodległa, demokratyzująca się Ukraina. Autorzy odezwy pisali w niej m.in.:

Niepokoi nas fakt, że ta straszna tragedia, która zabrała życie rzeszom niewinnych ludzi – Polaków i Ukraińców, wykorzystywana jest, by nadal siać ziarna nienawiści pomiędzy naszymi narodami, z czego korzysta dziś putinowska maszyna propagandy.

Zgodnie z głoszonymi zasadami wzywali: „Musimy nauczyć się przebaczać w duchu chrześcijańskiej miłości bliźniego!”

W swoich tezach nawiązywali do powszechnie znanej wypowiedzi papieża Franciszka z lipca 2013 r. wygłoszonej w 70. rocznicę tragedii¹⁷.

W odezwie podkreślano, że racją stanu obu narodów jest wzajemna współpraca i zjednoczona Europa. Ostrzegano przy tym, że „wzajemne oskarżanie się, burzenie pomników i wrogie działania, to droga wiodąca donikąd”. Na zakończenie prosili: „Wieczny odpoczynek racz dać Panie wszystkim Polakom i Ukraińcom, którzy zginęli na Wołyniu i Galicji Wschodniej”. O wadze tego wystąpienia świadczą to, że podpisali się pod nim przedstawiciele władz PPU, ZPnU oraz kolegia redakcyjne najważniejszych polskich tytułów ukazujących się na Ukrainie: „Dziennika Kijowskiego”, „Słowa Polskiego”, „Kuriera Galicyjskiego” i „Monitora Wołyńskiego” (Apel 2015).

Wydawało się, że Polacy na Ukrainie uzyskali możliwość politycznej wypowiedzi. B. Dragin twierdził, że

po raz pierwszy w historii powstałego niezależnego państwa ukraińskiego Polacy Ukrainy nie personalnie, lecz wspólnie (!) proklamują swoje prawo uczestnictwa w sprawowaniu władzy przedstawicielskiej i wykonawczej w wielonarodowym państwie, jakim jest nasz kraj. I nie jest ważne, na jakim szczeblu władzy – najwyższym czy regionalnym.

Oceniał, że dzięki temu Polacy stali się pełnoprawną politycznie częścią społeczeństwa Ukrainy (Dragin 2015: 3).

Zaprezentowane powyżej apele i oświadczenia, zamieszczone na łamach polskich tytułów na Ukrainie wydawały się zapowiadać prężną działalność. Niestety autorowi niniejszej pracy nie udało się dotrzeć do materiałów potwierdzających jej dalsze funkcjonowanie. Partia nie ma swojej strony internetowej, a informacje na jej temat są dostępne jedynie na stronach ukraińskich instytucji monitorujących sytuację polityczną. Brak także danych o działalności PPU w okresie od początku 2016 r. Nie udało się także napotkać na opracowania czy raporty sporządzone przez specjalistów współpracujących z partią (*think thanków*), o których powstanie apelował B. Dragin. Wydaje się więc, że działalność polityczna ograniczyła się do zalegalizowania partii i kilku apeli opublikowanych tuż po jej oficjalnym powstaniu. W rezultacie nie stała się ona strukturą, w której miano się zastanawiać nad przyszłością mniejszości polskiej na Ukrainie.

Wbrew oczekiwaniom zwolenników PPU nie doszło również do zauważalnych zmian w środowisku polskim. E. Gołybard sądził, że powstanie partii może stać się najważniejszym wydarzeniem w historii Polaków w niepodległym państwie. Liczył

¹⁷ „Łączę się w modlitwie z biskupami i wiernymi Kościoła na Ukrainie, zgromadzonymi w katedrze w Łucku na Mszy św. żałobnej z okazji 70. rocznicy tragedii na Wołyniu. Akty te wywołane ideologią nacjonalistyczną w czasie II wojny światowej, spowodowały dziesiątki, a nawet setki tysięcy ofiar śmiertelnych i zadały ranę braterstwu dwóch narodów, polskiego i ukraińskiego. Wraz z pasterzami Kościoła na Ukrainie i w Polsce powierzam Bożemu miłosierdziu dusze tych ofiar, a dla obydwóch narodów proszę o łaskę głębokiego pojednania i pokojowej przyszłości w nadziei szczerzej współpracy na rzecz wspólnego budowania jednego Królestwa Bożego”. (Apel 2015)

na to, że dzięki temu środowisko uzyska możliwość wypowiedzi słyszalnej zarówno na poziomie krajowym, jak i widocznej w stosunkach z Polską. Uważał wręcz, że organizacja stronnictwa jest największym sukcesem ZPN, któremu udało się coś, co wydawało się całkowicie niemożliwe – zjednoczenie środowisk polskich, które podzielone było pomiędzy rywalizujące ze sobą organizacje Federację i Związek. Jak pisał: „teraz PPU jest konsekwentnym, adekwatnym i optymistycznym krokiem organizacyjnym na drodze pojednania ‘w jednej owczarni pod jednym Pasterzem’ wszystkich najbardziej kreatywnych i świadomych obywateli Ukrainy polskiego pochodzenia” (Gołybard 2015: 6).

Zarówno B. Dragin, jak i E. Gołybard apelowali o jedność, o wspólną pracę na rzecz nowo powstałej struktury, która miała stać się rzeczywistym wyrazicielem poglądów Polaków nad Dnieprem. Niestety analiza dostępnych danych zmusza do stwierdzenia, że nie udało się do tego doprowadzić. Oczywiście może się okazać, że partia jest i posiada dobry program. Jednak brak jej stałej obecności *na rynku politycznym* Ukrainy z góry przesądza o ostatecznych rezultatach głosowań.

Wnioski

Podsumowując istniejącą na Ukrainie sytuację trzeba stwierdzić, że przedstawiciele mniejszości polskiej czynnie uczestniczyli w wydarzeniach mających miejsce w tym państwie. Brali udział w procesach demokratyzacji ZSRR; uczestniczyli w działalności ruchów antysystemowych; prowadzili agitację na rzecz demokratyzowania państwa i jego europeizacji; byli obecni w ukraińskich rewolucjach (niepodległościowej, *pomarańczowej* i *godności*); walczyli i ginęli na barykadach *Majdanu* i w froncie ATO.

Działali na rzecz odbudowywania na Ukrainie struktur kościoła rzymskokatolickiego, byli współtwórcami grup wiernych domagających się przywrócenia struktur kościoła nad Dnieprem. Organizowali mieszkańców do walki o zwrot jego majątku wiernym, a później wchodzili w skład rad parafialnych i brali na siebie współodpowiedzialność za funkcjonowanie struktur parafialnych... Wprowadzali na Ukrainę sprawdzone w Polsce i w innych państwach rozwiązania służące ogółowi obywateli, takie jak pomoc charytatywna, dożywianie, pomoc lekarska.

Byli widoczni w dziejach współczesnej Ukrainy i wpłynęli w możliwym dla siebie zakresie na jej sytuację. Ich skuteczność zależała jednak od tego czy podejmowane działania miały charakter środowiskowy, ograniczający się do własnej grupy narodowej, czy też były prowadzone w porozumieniu z podobnie myślącymi politykami ukraińskimi. Gdy do takich porozumień dochodziło, tak jak w Berdyczowie, Berdiańsku czy Lwowie, były szanse na sukces, jeśli nie – ponoszono klęskę.

Można mówić, że Ukraińcy polskiego pochodzenia odgrywali o tyle pozytywną rolę polityczną, o ile udawało im się włączyć w nurt zmian politycznych nad Dnieprem. Powiązać własne działania z silniejszym, ukraińskim partnerem. Pokazać mu

swoją lojalność, zaangażowanie w przekształcenia o charakterze reformatorskim, demokratyzującym i europeizującym państwo.

Uczestniczenie w tych działaniach nie wymagało posiadania własnej narodowej struktury politycznej. Wydaje się zresztą, że często lepiej było włączać się w działania struktur ukraińskich niż próbować budować własne. Wydaje się, że nie było bezwzględnej konieczności budowy polskiej organizacji politycznej nad Dnieprem. Skoro jednak już partia istnieje, trzeba ten fakt umiejętnie wykorzystywać. Istnienie PPU może dać mniejszości polskiej szansę na nowy początek, ale konieczne jest do tego podjęcie rzeczywistej działalności. Samo trwanie i uaktywnianie się w okresach kryzysów politycznych i ewentualnie wyborów to zdecydowanie za mało.

Tekst zamknięto 18 marca 2020.

Bibliografia

Archiwalia

- (CBnPiPnŚ UR), Centrum Badań nad Polonią i Polakami na Świecie. Kolekcja materiałów: Ukraina. Dokumenty zebrane w wyniku badań w Berdiańsku, Czerniowcach, Lwowie, Mariupolu, Nizynie. Materiały pozyskane dzięki korespondencji elektronicznej i wywiadom z: M. Bondarewem, A. Iwaszko, W. Strutyńskim, L.A. Suchomłynowem.
- Bonusiak A. (2018), *Mniejszość polska na Ukrainie wobec ATO*, Miżnarodnaja Naukowa konfierenca, Wikliki politiki bezpieki: istoria i suchasnosť stulietia, Lwiv, 18–19 października 2018 (tekst zdeponowany w CBnPiPnŚ UR).

Dokumenty

- (Apel 2015) Partia Polaków Ukrainy Zarząd Główny Związku Polaków na Ukrainie, Kolegium Redakcyjne pisma „Dziennik Kijowski”, Redakcja pisma „Słowo Polskie”, Redakcja „Kuriera Galicyjskiego”, Redakcja pisma „Monitor Wołyński” / *Партія поляків України, Головне Правління Спілки поляків в Україні, Редакційна колегія газети „Dziennik Kijowski”, Редакція газети „Słowo Polskie”, Редакція „Kurier Galicyjski”, Редакція часопису „Monitor Wołyński”, Polacy i Ukraińcy! Поляки і українці!* „Dziennik Kijowski” 2015/12.
- Декларація прав національностей України, Відомості Верховної Ради України* (dalej: „ВВР”) 1991, N 53, ст. 799.
- (Jabłoński 2000) *Wybór dokumentów prawnych dotyczących mniejszości narodowych. Polacy na Ukrainie*, opracowanie i wstęp Eugeniusz Jabłoński, Warszawa.
- Конституція України, Із змінами, внесеними пізніше*, „ВВР” 1996, N 30, ст. 141.
- (Oświadczenie 2014) Z upoważnienia Zarządu FOPnU Teresa Dutkiewicz wiceprezes, *Заява Федерації польських організацій в Україні, Оświadczenie Federacji organizacji Polskich na Ukrainie*, „Gazeta Polska Bukowiny”, luty – marzec 2014, s. 3.
- (Oświadczenie 2015) Zarząd Federacji Organizacji Polskich, Zarząd Związku Polaków Ukrainy, Rada Partii Polaków „Solidarność”, *W imieniu Polaków na Ukrainie*, „DK” 2015/3, s. 1.
- Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки Про мови в Українській РСР, Із змінами, внесеними пізніше*, „ВВР” 1989, Додаток до N 45, ст. 631.

Закон України Про національні меншини в Україні, „ВВР” 1992, N 36, ст. 529.

(Toczek 1999) *Konstytucja Ukrainy uchwalona na piątej sesji Rady Najwyższej Ukrainy 28 czerwca 1996 roku*. Wstęp i tłumaczenie Ewa Toczek.

Publikacje

- Babiński G. (1997), *Pogranicze polsko-ukraińskie. Etniczność – różnicowanie religijne – tożsamość*, Wydawnictwo NOMOS, Kraków.
- Baluk W. (2002), *Koncepcje polityki narodowościowej Ukrainy. Tradycje i współczesność*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- Bobryk A. (2013), *Spoleczne znaczenie funkcjonowania polskich ugrupowań politycznych w Republice Litewskiej 1989–2013*, Wydawca Siedleckie Towarzystwo Naukowe, Siedlce.
- Bonusiak A., Suchomłynow L.A. (2008) / **Бонусяк А., Сухомлинов О.** (2008), *Wspólnota polska Berdiańska. Wyzwania współczesności. Monografia / Польська спільнота Бердянська. Виклики сучасності. Монографія*, Wydawnictwo Юг, Донецк / Donieck.
- Bonusiak A. (2013), *Polacy w niepodległej Ukrainie. Analiza strukturalno-funkcjonalna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów.
- Bonusiak A. (2016a), Problem bezpieczeństwa mniejszości polskiej na wschodzie Ukrainy w warunkach toczącej się wojny, w: P. Grata, M. Delong, P. Korzeniowski (red.), *Współczesna polityka bezpieczeństwa: aspekty polityczne, gospodarcze i militarne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów.
- Bonusiak A. (2016b), *Ukraińscy Polacy wobec konfliktu na Ukrainie (2013–2015)*, „Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny”, nr 1.
- Bonusiak A. (2007), Społeczno-polityczne aspekty funkcjonowania Polaków w niepodległej Ukrainie, w: A. Bobryk (red.), *Życie społeczne Polaków na Wschodzie. Wybrane zagadnienia*, Wydawnictwo Archiwum Państwowego w Siedlcach i Siedlecki Oddział Stowarzyszenia Wspólnota Polska, Siedlce.
- Bonusiak A., Czop E., Krasowska H., Suchomłynow L.A. (2011) / **Бонусяк А., Чоп Е., Красовська Г., Сухомлинов О.** (2011), *Polacy Berdiańska: dokumenty, fakty, komentarze. Monografia / Поляки Бердянська: документи, факти, коментарі. Монографія*, Wydawnictwo PWSZ w Pile, Piła – Rzeszów – Berdiańsk / Пила – Жешув – Бердянськ.
- Chojnowski A. (1997), *Ukraina*, Warszawa.
- Dzwonkowski R. (2009), *Mniejszości narodowe w Kościele katolickim. Białoruś i Ukraina*, „Studia Polonijne” T. 30, Lublin.
- Eberhardt P. (1994), *Przemiany narodowościowe na Ukrainie w XX wieku*, Wydawnictwo „Obóz”, Warszawa.
- Gawin T. (2010), *Polskie odrodzenie na Białorusi 1988–2005*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Administracji Publicznej im. Stanisława Staszica, Białystok.
- Grünberg K., Sprengel B. (2005), *Trudne sąsiedztwo. Stosunki polsko-ukraińskie w X–XX wieku*, Książka i Wiedza, Warszawa.
- Gluza Z. (2015) (oprac.), *Ogień Majdanu*, Wydawnictwo Ośrodek KARTA, Warszawa.
- Głuszko M. (2015), *Polska wobec rozpadu ZSRR w 1991 roku*, Wydawnictwo Armoryka, Sandomierz.
- Hałgas K. (2012), *Powstanie i działalność organizacji polskich na Ukrainie po 1991 roku – zarys problematyki*, „Prace Komisji Środkowoeuropejskiej PAU” Tom XX, Wydawnictwo PAU, Kraków.

- Hrycak J. (2000), *Historia Ukrainy 1772–1999. Narodziny nowoczesnego narodu*, Wydawnictwo Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej, Lublin.
- Hrycak J. (2009), *Nowa Ukraina. Nowe interpretacje*. Wydawnictwo Kolegium Europy Wschodniej im. Jana Nowaka-Jeziorańskiego, Wrocław.
- Kabzińska I. (2006/2007), *Podzielona Ukraina* „Rocznik Wschodni” nr 12, Rzeszów – Kraków.
- Krasowska H. (2012), *Mniejszość Polska na południowo-wschodniej Ukrainie*, Wydawnictwo Instytutu Sławistyki PAN, Warszawa.
- Krasowska H., Suchomłynow L.A. (2017), *Polskie media w Berdiańsku: Teksty i analizy*, Wydawnictwo PKOT „Odrodzenie” w Berdiańsku, Warszawa – Berdiańsk.
- Krzyszczka M. (1996), *Mniejszość polska w niepodległej Ukrainie* „Przegląd Polonijny”, nr 4.
- Madera A. J. (1994), *Na bocznych drogach Europy. Polacy na Ukrainie*, Muzeum Regionalne PTTK w Brzozowie, Rzeszów.
- Malikowski M. (2011), *Wybrane problemy stosunków polsko-ukraińskich*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów.
- Marciniak W. (2001), *Rozgrabione imperium. Upadek Związku Sowieckiego i powstanie Federacji Rosyjskiej*. Wydawnictwo „Arcana”, Kraków.
- Marples D.R. (2006), *Historia ZSRR*, Wydawnictwo ZN Ossolineum, Wrocław – Warszawa – Kraków.
- Mazepa L. (2011), *Rozmyślania i wspomnienia o Lwowie i Lwowianach*, Biblioteka Kuriera Galicyjskiego.
- Oczoś J. (2009), *Gwarancje praw dla mniejszości narodowości polskiej na Ukrainie*, w: L.A. Suchomłynow (red.) *Fenomen pogranicz kulturowych. Współczesne tendencje. Zbiór prac naukowych tom II*, Wydawnictwo Юго-Восток, Donieck.
- Olszański T.A. (1990), *Zarys historii Ukrainy w XX wieku*, Wydawnictwo „Solidarni”, Warszawa.
- Serczyk W.A. (2009), *Historia Ukrainy*, Wydawnictwo ZN Ossolineum, Wrocław.
- Sidorkiewicz K. (2011), *Między demokracją a buntem: działalność polityczna i samorządowa Polaków w Republice Litewskiej (1988–2011)*, Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Elblągu, Elbląg.
- Staszkiwicz A., *Polacy na Ukrainie*, tekst dostępny na http://historia.wspolnotapolska.org.pl/materialy_historyczne/view/80 (pdf).
- Stępień S. (2002), *Polacy i inne mniejszości narodowe na Ukrainie w świetle spisu z 5 grudnia 2001 r.*, „Biuletyn Ukrainoznawczy”.
- Suchomłynow L.A. (red.) (2008), *Fenomen pogranicz kulturowych. Współczesne tendencje. Zbiór prac naukowych*, tom I, Wydawnictwo Юго-Восток, Donieck.
- Suchomłynow L.A. (red.) (2009), *Fenomen pogranicz kulturowych. Współczesne tendencje. Zbiór prac naukowych*, tom II, Wydawnictwo Норулідж, Donieck.
- Suchomłynow L.A. (red.) (2012a), *Fenomen pogranicz kulturowych. Współczesne tendencje. Zbiór prac naukowych*, tom III, Wydawnictwo PWSZ w Piłi, Piła – Berdiańsk.
- Suchomłynow L.A. (red.) (2012b), *Fenomen pogranicz kulturowych. Współczesne tendencje. Zbiór prac naukowych*, tom IV, Wydawnictwo PWSZ w Piłi, Piła – Berdiańsk.
- Suchomłynow L.A. (red.) (2013), *Fenomen pogranicz kulturowych. Współczesne tendencje. Zbiór prac naukowych*, tom V, Wydawnictwo PWSZ w Piłi, Piła – Berdiańsk.
- Szymański J. (2007), *Sytuacja prawna mniejszości polskiej na Ukrainie w XX w.*, w: A. Bobryk (red.), *Życie społeczne Polaków na Wschodzie. Wybrane zagadnienia*, Wydawnictwo Archiwum Państwowego w Siedlcach i Siedlecki Oddział Stowarzyszenia Wspólnota Polska, Siedlce.
- Wojakowski D. (1996), *Polacy na Ukrainie Zachodniej. Wybrane zagadnienia* „Przegląd Polonijny”, z. 4.

- Wojakowski D. (1997), *Sytuacja religijna na pograniczu polsko-ukraińskim w kontekście stosunków etnicznych*, „Przegląd Polonijny”, z. 3.
- Ziółkowski M. (2008), *Projekt: Ukraina*, Wydawnictwo Kolegium Europy Wschodniej im. Jana Nowaka-Jeziorańskiego, Wrocław.
- Zwaricz W. (2009), *Mniejszość polska wśród narodowości współczesnej Ukrainy*, w: A. Kasińska-Metryka, M. Gołoś (red.), *Mniejszość polska na Ukrainie, mniejszość ukraińska w Polsce po 1989 roku*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Stosunków Międzynarodowych i Komunikacji Społecznej w Chełmie, Chełm.

Prasa polonijna i polskie portale internetowe na Ukrainie.

- „Dziennik Kijowski” (DK) za lata 2013–2018.
- Dragin B., *Krok we właściwym kierunku*, „Dziennik Kijowski” 2015/17, s. 3.
- Gołybard E., *Odzew na wywiad w „DK”*, „Dziennik Kijowski” 2015/15, s. 6.
- (DK 12/2015), *Losy polskiej partii na Ukrainie. „Od chaty do chaty” zbieraliśmy podpisy – Rozmowa z Przewodniczącym Partii Polaków Ukrainy Stanisławem Kosteckim. Rozmawiał Stanisław Panteluk*, „Dziennik Kijowski” 12/2015.
- (Wójcicki 2014) Red. „Słowa Polskiego” Jerzy Wójcicki (rzecznik prasowy partii „Solidarność”), *Od słów do czynów* „Dziennik Kijowski” 2014/22, s. 1–2.
- „Kurier Galicyjski” (KG) za lata 2013–2018.
- (KG 2014), *Tu mówi Berdyczów. Z Jerzym Sokalskim, redaktorem „Polskiego Radia Berdyczów”, rozmawiał Wojciech Jankowski*; tekst dostępny na: <https://www.kuriergalicyjski.com/spoleczenstwo/rozmowy-kg/3411-tu-m-wi-berdycz-w> [dostęp: 30.12.2018].
- Woskowski W. (2014), *Takie były początki*, tekst dostępny na: <https://www.kuriergalicyjski.com/actualnosci/polska/3194-takie-by-y-pocz-tki> [dostęp: 27.12.2018].
- „Mozaika Berdyczowska” (MB) za lata 2013–2018.
- Jerzy Sokalski radnym Berdyczowa. Rozmawiała Izabella Rozdolska* „Mozaika Berdyczowska” 4/2015.
- Polski informator Żytomierza i Berdyczowa*, tekst dostępny na: <http://mozberd.com.ua/?page=informant> [dostęp: 30.12.2018].
- Razgonowa K. (2011), *Zjazd założycielski Partii Polaków Ukrainy*, <http://mozberd.com.ua/?page=article&article=72> [dostęp: 20.11.2018].
- WO Batkiwyszczyna podsumowuje działalność swej frakcji w Radzie Miasta. Opracowanie według Andrzeja Jastremskiego, Denisa Zaremskiego* „Mozaika Berdyczowska” 1/2016.
- „Wołanie z Wołynia” (WzW) za lata 2013–2018.
- „Słowo Polskie” (SP) za lata 2013–2018.
- (SP 2017), *Radny berdyczowskiego samorządu promuje akcję „Zatrzymajmy Pociąg w Berdyczowie!”* tekst dostępny na: <http://slowopolskie.org/radny-berdyczowskiego-samorzdu-promuje-akcj-zatrzymajmy-pociag-w-berdyczowie/> [dostęp: 30.12.2018].
- (SP 2014), Redakcja, *Partia Polaków Ukrainy została zarejestrowana pod nazwą „Solidarność”*, <http://slowopolskie.org/partia-polakow-ukrainy-zostaa-zarejestrowana-pod-nazw-solidarno/> [dostęp: 20.11.2018].
- Redakcja, *Zginął, broniąc ojczyzny*, „Słowo Polskie” 5/2014.

Nowe wyzwania dla polskiej mniejszości na Ukrainie, „Słowo Polskie” 1/ 2015.

(Wójcicki 2014a), Wójcicki J., *Mniejszości poza politycznym nawiasem*, „Słowo Polskie” 12/2014.

Mazur A., *Polak z „Niebiańskiej Sotni”*, „Słowo Polskie” 2014/2.

(Wójcicki 2014b), Wójcicki J., *Poświęcił życie dla ojczyzny*, „Słowo Polskie” 5/2014.

„Gazeta Polska Bukowiny” (GPB) za lata 2013–2018

Netografia

(ЦВК 2015) *Центральна Виборча Комісія, Чергові місцеві вибори 25.10.2015*; tekst dostępny na: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vm2015/PVM111?PT001F01=100> [dostęp: 21.11.2018]

(dziennik.pl 2014), *Partia Polityczna Solidarność, czyli pierwsza polska partia na Ukrainie*, <https://wiadomosci.dziennik.pl/swiat/artykuly/472289,partia-polityczna-solidarnosc-czyli-pierwsza-polska-partia-na-ukrainie.html> [dostęp: 20.11.2018].

Express. The Australian-Polish Magazine, *Partia Polaków Ukrainy – rozmowa z jej prezesem Stanisławem Kosteckim. Rozmawiał Leszek Wątróbski*, tekst dostępny na: <https://www.eapmag.com.au/partia-polakow-ukrainy/> [dostęp: 18.11.2018].

(ida.pol.org.pl), *Polacy Żytomierszczyzny*, tekst dostępny na: <https://ida.pol.org.pl/polacy-zytomierszczyzny> [dostęp: 30.12.2018].

(kresy24.pl), *Partia Polaków Ukrainy rodzi się długo*, tekst dostępny na: <https://kresy24.pl/partia-polakow-ukrainy-rodzi-sie-dlugo/> [dostęp: 18.11.2018].

(Onet 2014) (KS), *Na Ukrainie powstała pierwsza polska partia polityczna*, <https://wiadomosci.onet.pl/swiat/na-ukrainie-powstala-pierwsza-polska-partia-polityczna/272dn> [dostęp: 20.11.2018].

(ПП), *Партія поляків, або політичні амбіції за чужий рахунок*, tekst dostępny na: <http://law-km.info/articles/partiia-poliakiv-abo-politychni-ambitsii-za-chuzhyi-rakhunok.html> [dostęp: 21.11.2018].

(ППУ), *Партія Поляків України*, tekst dostępny na: <https://ca.ligazakon.net/document/39519133> [dostęp: 21.11.2018].

(ППППУ), *Політична Партія Партія Поляків України*, tekst dostępny na: https://youcontrol.com.ua/catalog/company_details/39519133/ [dostęp: 21.11.2018].

(polonia.org.ua) <http://polonia.org.ua/> [dostęp: 30.12.2018].

(polonia.org.ua/gazeta), *Polskie Słowo Drukowane*, tekst dostępny na: <http://polonia.org.ua/gazeta-zeta.html> [dostęp: 4.01.2018].

(Spis 1989) http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/sng_nac_89.php [dostęp: 2.03.2020].

(Spis 2001) <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality> [dostęp: 2.03.2020].

(suchomlynov.pl) <http://suchomlynov.pl/> [dostęp: 5.01.2019].

(Video 2014) *Партія Поляків України – Partia Polaków Ukrainy*, video ze zjazdu założycielskiego, film dostępny na: <https://www.dailymotion.com/video/xmaxc2> [dostęp: 24.11.2018].

(wnet.fm 2016) <https://wnet.fm/broadcast/poranek-09-sierpnia-2016/> [dostęp: 22.11.2018].

(wspolnota-polska.rzeszow.pl) *Prof. Leszek Mazepa*, tekst dostępny na: <http://wspolnota-polska.rzeszow.pl/prof-leszek-mazepa/> [dostęp: 27.12.2018].

(Wyganowski 2014) Wyganowski J., *Na Ukrainie powstała polska partia*, <http://www.suwalki24.pl/article/34,na-ukrainie-powstala-polska-partia> [dostęp: 20.11.2018].

(z-p-u.org) *Władze ZPU*, tekst dostępny na: <http://z-p-u.org/index.php/zarzad-glowny/> [dostęp: 30.12.2018].

wspolnota-polska.rzeszow.pl.10.08.2016 [dostęp: 21.11.2018].